

mel tartsa, ellenőrizze őket. Továbbá, ha az első szituációban tényleg a lányok jelentkezését fogadta volna szívesen a tanár – amit akár lánydominanciának is értelmezhetünk, ha így nézzük a világot – a fiúk közbeszólását vehetjük tiltakozásnak is, ami pedig nem igen fordul elő annak a részéről, aki uralja a helyzetet. Az sem teljesen világos, hogyan lehet férfi nemi dominanciát feltételezni ott, ahol a legfőbb kontroll éppen egy ellenkező nemű – a tanárnő – gyakorolja. Az egymást követő és egymást megerősítő események közepontba állítása viszont nemcsak a jelenség összetettségére világít rá, de talán segít újabb kiindulópontokat is találni. Hiszen ha azzal akarjuk magyarázni a fiúk gyakori jelentkezését, hogy ők gyakrabban tudják a választ, figyelembe kell venni azt a lehetőséget is, hogy vannak olyan tanulók, akik akkor sem jelentkeznek, ha éppenséggel felelni tudnának a kérdésre. A tanár pedig esetleg szívesebben fordul azokhoz a tanulókhöz, akikről gyakran érkezik jó válasz. Innentől pedig már működik az odafigyelés-megerősítés-produkció-figyelemfelkeltés egymást erősítő körforgása. Összefoglalva, hasonlóan a férfi és a női beszéd különbségeit magyarázó elméletekhez, az osztálytermi vizsgálatok kapcsán is felmerülhet a kérdés, hogy a dominanciát eredményező viselkedés – erőszakosság, rátermettség, kezdeményezőkézség – még akkor is, ha a férfi beszélőnél tapasztalható inkább, egyértelműen a nemi szerep következménye-e, vagy pedig a körülmények és más – nem nemi – szerepek azok, amelyek az egyes beszélőket az adott viselkedésre készítik.

Végezetül fontosnak tartjuk felsorolni a Coates által is csoportosított főbb szempontokat, amelyekre komoly figyelmet kell(ene) fordítani a jövőbeli kutatónak. Először is szükséges a nemekre jellemző, a társas viselkedés és a társadalmi struktúrák alapján nyugvó nyelvhasználat kifinomultabb vizsgálata, amely elismeri mind a dominanciát, mind a differenciát, mint megközelítési módokat a nyelv és nemi szerep összefüggésének vizsgálatában. Másodsorban: ahhoz, hogy biztosan meg tudjuk állapítani, mely elemek a női(es) illetve férfi(as) beszéd ismérvei, bővíteni kell az empirikus vizsgálatokat, hiszen a rendelkezésre álló adatbázis még mindig nagyon sovány. Továbbá nemcsak az empirikus bizonyítékok számának növelésére van szükség, hanem arra is, hogy a kutatás szélesebb közösségekre is kiterjedjen. Végül, de nem utolsósorban, figyelmet kell szentelnünk az azonos nemű csoportok, illetve a vegyes csoportok közötti interakciók elkülönített vizsgálatára. Mindezek figyelembevételére egy pontosabb, árnyaltabb, áttekinthetőbb, a valósághoz közelebb álló eredményt hozhat a jövőben.

(Jennifer Coates & Deborah Cameron: *Women in Their Speech Communities*, London, Longman, 1988.)

Riszovannij Mihály & Sólyom Erika

FIATALOK ÉS AZ ÁLLAMPOLGÁRI JOGOK

A négy éve megjelent könyv a brit fiatalok életpályáját vizsgáló elemzés, amely megváltozott szociális, gazdasági és politikai helyzetüket mutatja be a nyolcvanas évek alapvető, a politikát és a gazdaságot egyaránt érintő változások tükrében. A középpontban a fiatalok állampolgári jogai, illetve ezen állampolgári jogok hiányosságai állnak.

A vizsgált időszakban a gazdasági átalakulás a konzervatív párt politikai irányvonalának megfelelően alakult, s ez az állam szerepének csökkenését jelentette, kivonulását a versenyszférából. Az állam privatizálta a közüzemi szolgáltató vállalatokat, a lakáspiacot a magántulajdonú lakás vásárlására buzdító kormányzati politika jellemezte, a gazdaságpolitikában pedig egyértelműen a gazdasági restrikció, a kormányzati kiadások csökkentése lett a meghatározó. A kormányintézkedések következtében a gazdaságon belül az ipari szektor háttérbe szorult, mely az iparnak a gazdaság egészén belül elfoglalt hajdani pozíciójának csökkenését eredményezte. A jelentős gazdasági szerkezetátalakítás a versenyképtelen üzemek bezárásával, az ott dolgozó emberek elbocsátásával is járt. Az ezen gazdasági változások okozta munkanélküliség az országon belül térségenként, nemeként és korosztályonként is eltérő képet mutat.

A szerző figyelmének középpontjában a fiatalság helyzetének vizsgálata állt, melyet a megváltozott gazdasági környezet és a munkanélküliség, illetve az ezekhez szorosan kapcsolódó szociális ellátó rendszerben bekövetkező változások, valamint a lakáshoz jutási lehetőségek és az egyén életútját befolyásoló fogyasztói gazdaság hatásain keresztül mutatja be. A könyv alapvető feladata a fiatalok felnőtté válásának körülményeinek, egy családi, függőségi helyzetből a függetlenséget jelentő, jogokkal és kötelezettségekkel definiált állampolgárságba való bekerülést, illetve annak buktatóit, részleges beteljesülését vizsgálja. Egy életkori csoportot tesz a vizsgálat tárgyává, melyre alapvetően a függetlenedés vágya jellemző, s melynél a megváltozott gazdasági és társadalmi tények talán a legrosszabbkor, talán a legnagyobb függőségi állapot konzerválását idézte elő. Ez a függőségi állapot egy szükség szülte kényszer gazdasági értelemben. A korábbi időszakokban az volt a jellemző, hogy a fiatal munkába állása, a családi otthon elhagyása, majd a házasság egyenlő volt a független élettel. Ez gyakorlatilag kivitelezhetetlenné vált a nyolcvanas évek elejétől Nagy-Britanniában. A viszonylag szűk foglalkoztatottság elsősorban a képzetlenebbeket, köztük az iskolából éppen kikerülő fiatalokat érintette a leghátrányosabban. A munkanélküli fiatalok életfeltételeinek biztosítása a szülők „kényszerű” feladata volt. A vizsgált fiatalok teljes jogú állampolgárrá válásának egyik alapvető hátráltatója a szociális ellátó rendszer, amely a segélyezést az életkorhoz és nem az igényekhez igazította.

A szerzők által kiemelt másik vizsgálati célpont a munkanélküliség negatív hatásait csökkentő képző és átképző

tanfolyamok szerepének értékelése volt. A megváltozott gazdasági és társadalmi környezet egyértelműen magasabb iskolai végzettséget, képzést igényelt, amely a viszonylag szűk munkaerőpiac szempontjából érthető is volt. A korábbi támogatások megvonásának eredményeképp az állam a képzésre, oktatásra óriási erőket összpontosított, viszont a korábbi személyre szóló támogatások megvonása miatt (ami ezeket az átképzéseket a fiatalok számára szinte elkerülhetetlenné tette) a tanfolyamokról kikerülő fiatalok jelentős része a munkanélküli lett. Összefoglalva, az állami szerepvállalás a fiatalok ellátásában egy meghosszabbított kötelező oktatási rendszer, melyet egy családi alapú szociális ellátási forma egészít ki. A teher az állam válláról a családra helyeződött át, a fiatalok függőségi viszonya erősebb lett a családdal szemben. A szociálpolitika e változásai azt eredményezték, hogy az állampolgárok jogai a szolgáltatások közötti választási lehetőségekre redukálódtak. Ilyen változásokat élt át a lakáspolitikai is, hiszen vegyes állami-magán pozícióból a tisztán piaci rendszer felé ment el, a fiatalok életét, családalapítását pozitív, negatív irányban is befolyásolva.

A könyv első nagy fejezete a thatcheri gazdaságpolitika „racionálisából” kiindulva érzékelteti a fiatalok ellátási rendszerében bekövetkezett változásokat, melyek a már említett támogatási formák megvonásával, s a kiterjesztett oktatási rendszerrel jellemezhetők. A szociális ellátások életkorhoz voltak kötve, így azon 16–18 évesek, akik kikerültek a biztosítási rendszerből, a National Assistance segélyeiből és egyéb kiegészítő juttatásokból éltek.

A mű sorra veszi a megváltozott családi viszonyok különböző szintereit. A házastársi kapcsolatokon túl a szülő-gyermek viszonyt is bemutatja. Külön figyelmet szentel a családsterkezetben a nők összetett fenntartó-szervező szerepére. Az átalakulás családi kötelezetkeket szakított szét és újakat hozott létre, amelyekben nevelőszülők és mostohagyermekek éltek és élnek együtt, ami hatással lehet a családban élő fiatalok függetlenségére. A gyermek szüleitől való függősége több tényezőtől tevődik össze, talán a legfontosabb a család anyagi helyzete, mely egyértelműen és döntően meghatározza a fiatal lehetőségeit. Ahogy korábban a házasság, a gyermeknevelés volt a döntő, most egyre inkább a pénz, a javak és a lakás az, ami anyagilag önállóvá és általánosságban is függetlenebbé tudja tenni a fiatalot. Ha visszatekinünk a megváltozott társadalmi környezeti hatásaira, egyfajta tendenciajellegű változás figyelhető meg a mai fiatalok életútjában. Egyre gyakoribbá válik az élettársi viszony, mint együttélési forma. Ez döntő változást hozott a hagyományos házastársi kapcsolatokhoz képest abban, hogy a férj mint családfő nincs jelen, ami gyakorlatilag a házasság és a gyermeknevelés egymástól történő elválásához is vezet.

Az önállóvá válás problematikája kapcsán a szerzők ki térnek az otthonukat elhagyó fiatalokra, akik az esetek döntő többségében éppen az anyagiak hiánya miatt voltak kénytelenek visszatérni szüleikhez. Annyi biztos, hogy a családöt óriási törések érték, de ez az az intézmény, amely az állami

részvétel hiányában a biztonság hálójának a szerepét töltötte és tölti be ma is. Ez az az intézmény, ahol a nők, anyák szerepe módosult bár és sokrétebb lett, de ahol a család megőrzése még mindig az ő kezükben van.

A könyv utolsó fejezete az állampolgárrá válást az eddigiektől eltérő szempontok szerint, a fogyasztói piac felől értékeli. A szerzők azt az álláspontot vallják, hogy a fogyasztói piacra jutás jele az emberek szabadságának és függetlenségének: vannak, akik ezen a piacon kívül rekednek és vannak, akik nem. A mű azt sugallja, hogy a fogyasztói piaci jelenlét a jövedelem adott szintjét feltételezi (tehát az alacsonyabb jövedelemmel rendelkezők esélyei kisebbek). A különböző társadalmi osztályok más-más szinten vesznek részt a fogyasztói piacon. Az egymástól eltérő jövedelmek és a fogyasztói piac megkülönböztető hatása a társadalmi csoportok differenciálódásához, elkülönült megjelenéséhez vezet. Állampolgári jog a szolgáltatások közötti választási lehetőség.

A könyv külön kitér a különböző életkorú csoportok és nemek közötti vásárlói attitűdök eltéréseinek bemutatására. Ennek érdekességeként említi, hogy a korábban szabadidős tevékenységekre költött összegeket családközpontról költsékes szokások váltják fel. A fogyasztói piachoz kapcsolódóan az önálló otthonteremtés tiszta példája annak, hogy az önállóság, függetlenség mennyire az anyagiak kérdése, s hogy mennyire kicsi az esélye annak, hogy alacsony jövedelmű vagy munkanélküli fiatal lakást szerezzen, független legyen. Még kevesebb azon fiatalok száma, akik a megváltozott brit lakáspolitikán a kevés állami lakás helyett magánlakást tudnak venni. Ehhez kapcsolódik a hajléktalanság súlyos szociálpolitikai kérdése, amely persze önmagában nem, csak a jövedelmi viszonyokkal, illetve a fiatalok családi segítségének elmaradásával együtt magyarázható.

Összefoglalóan, a fiatalok állampolgári jogai érvényesítésének egyik akadálya az állam kivonulása a szociális ellátó-rendszerekből, s a család „nyakába varrják” a fiatalok, aki ezáltal elveszíti anyagi függetlenségét, az anyagi javak birtoklásának jogát, amely tény megfosztja a fiatalot attól is, hogy a fogyasztói piacon érvényesíteni tudja állampolgári jogait.

A könyv olvasása során többször is a kilencvenes évek magyar valósága jutott eszembe. A szűkülő munkaerő-piac okozta munkanélküliség, beleértve a fiatalok munkanélküliségét is, a pályakezdőket eddig megillető támogatási rendszerek megvonása, a képzés, átképzés átszervezése... A magyar fiatalok életlehetőségei, lakáshoz jutási esélyei, a fogyasztói piacra való kerülésük valószínűsége sok hasonlóságot mutat a brit viszonyokkal.

(Gill Jones & Claire Wallace: Youth, Family and Citizenship. Buckingham, Open University Press, 1992.)

Tóka Tibor

